

“Balkanlar’a Nasıl Bakmalıyız?” Sorusuna Dair Bir Analiz - II

Tarihsel Bütünlüğün İhmali Sorunu

Dr. Galip ÇAĞ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Balkanlar, Rumeli, Güneydoğu Avrupa ya da Avrupa-i Osmanî... Tüm bu tanımlamalar birbiri yerine tarihin farklı dönemlerinde kullanıldı. Ve bu kullanım tercihi o dönemin konjonktüründen de etkilendi elbette. Bu manada bölgeye dair geliştirilen her türlü fikir ve tanımlamanın özünde aynı bu kavramların kullanılmasında gösterilen tercih gibi tarihsel süreç de etkili oldu. Bugün bu yazı dizisinin konusu olan Balkanlar’a bakış sorununun merkezinde de bu tarihsel sürecin ihmal edilmesi, yok sayılması ya da bilinçsizce manipüle edilmesi yatar. Bir örnekle ifade etmek gerekirse; Bosna’da bölgeye dair bir inceleme yapan iki uzmandan birini Saraybosna’daki Başçarşı’ya (Baščaršija), diğerini de hemen aşağısındaki Sönmeyen Ateş Anıtı’nın (*Vječna Vatra*) civarına bırakıp sadece gördükleri üzerinden bir Bosna şehri tanımı yapması istenirse Başçarşı’daki uzman oldukça otantik bir Osmanlı/Müslüman şehri tanımlarken diğeri Viyana’yı andıran bir klasik Avrupa şehri tanımlayacak ve belki de burası üzerinden Bosna’ya dair çıkarımlarda bulunacaktır. Hâlbuki Bosna her iki tarihsel sürecin eseridir ve bir bütündür.

Avrupa’nın bu bitim ucunun iki ana eksende gündemimizde olduğu malum: diplomasi ve tarih [eğitimi]. Tersten ilerleyerek bir önceki yazıda girişini sunduğumuz tarih eğitimi/öğretimi noktasında bu kavramsal kullanım sorunu ve ihmal ya da imhale değinmekte fayda var.

Kabaca bir tanımla, özellikle bir bölgeyi tanımlayan kavramların ortaya çıktığı dönemler, bu adla anılmaya başlayan bölgenin tarihsel süreçte geçirdiği değişim/dönüşümün kavşağını oluşturur. Yani Osmanlı idaresinin Rumeli olarak adlandırdığı bir coğrafyanın kabaca 19. yüzyıldan itibaren özellikle de Avrupa’dan ayırmak ve dönüşmüş/bozulmuş bir yapı olarak, tahkir amaçlı Balkan ifadesi ile sıfatlandırılması süreci, yeni bir dönemi ortaya koyar. Bu manada Balkanlar’ın tarihi dediğinizde aslında kastettiğiniz şeyin bölgenin Balkan hâline geldiği bahse konu dönemin tarihi olduğu düşünülmelidir. Örneğin ülkemizde de sıkça başvurulan ve çoğu zaman akla ilk gelen, ders kitabı olarak da kullanılan Barbara Jelavich’in

Balkan Tarihi isimli iki ciltlik eserinin 18-20. yüzyıl arasını incelemesi çok da garip değildir. Zaten bu yazıya konu edindiğimiz sorun da burada başlar. Avrupa'nın güneydoğu ucu olarak ana karanın bir parçasını teşkil eden bu bölgenin Türklerin Avrupa'ya gelişi sonrasında bir anda sanki başka bir dünya/evren gibi kabul edilip tüm "Medeni! Dünya"ya da bu şekilde algılatılmak istenmesi çabasının ürünü olarak yeniden tanımlanıp, yeni bir kavramla izah edilmeye çalışılması, öncelikle bu tarihsel bütünlüğün görmezden gelinmesi ve inkârı manasına gelir. Bu durumda bölge tarihinin incelenmesi ve öğretilmesi noktasında, bu hatada bilerek veya bilmeyerek ısrarcı olunması hatanın devam ettirilmesi manasına gelir.

Öte yandan Balkanlar'ın tarihi olarak ifade edilen bir tarihsel alanın en azından beş asırlık bölümünün doğrudan Osmanlı tarihi, öncesindeki sekiz asırlık bölümünün de genel manada Türk tarihinin konusu olduğu düşünülürse buraya dair bir anlatının Türk tarihi bağlam ve kapsamında olması garip olmayacaktır. Buna rağmen elimizdeki çoğu monografik Balkan tarihi metninin bahse konu durum ile tezatlıklar içerdiği açık bir gerçek. Belki bir öneri olarak son zamanlarda ortaya konan Avrupa Türklüğü tarihi çalışmaları ile Türk Dünyası kavramının karşılığı olarak ortaya konan bütüncül tarih çalışmalarının bu sorunu giderecek bir düzen ile inşa edilmesi faydalı olacaktır.

"Balkan tarihi" kavramının, anakronik olarak da tarihsel coğrafik bir tanımlama olarak da bugün ortaya konan içerikler açısından hatalı olduğu fikrini yineliyoruz. Zira bölgedeki Türk/İslam varlığının Osmanlı mazisi ile eşleşik anlatımının bölgedeki eski bir hâkime yapılan atıf olarak sunulması, burada 1500 yıllık varlığı olan bir milletin bölgenin ahali/halkı/unsuru olma motivasyonu ile çelişmekte. Belki de bugün buraya dair analiz ve simülasyon çalışmalarının, politika üretmek noktasındaki aksaklıkların kökünde bu tarihsel bütünlüğü bilerek ya da bilmeyerek ihmal/imhal etme meselesi yatmakta. Bu durumun bir diğer delili de Avrupa'nın, Türklerin 1500 senedir var olduğu topraklarında bulunan arkeolojik/antropolojik/filolojik buluntulardır. Kaldı ki Osmanlı sonrası dönemde bu buluntu ve izlerin bölge ülkelerin idarelerince silinme çabası da başka bir vakadır.

Günümüzün bölgeye dair en mühim sorunlarından olarak islamofobi ve türkofobinin kökenleri bize göre tam da yukarıda yatan tarihsel gerçeklikle yaşanan uzaklaşma ve ayrışmada yatar. Kıta Avrupası'nın özellikle ulusçuluk çağında bir fırsatçılıkla ötekileştirdiği Türk ve İslâm nüfusun, buraya ait olmayan ve sonradan gelenler olarak tanımlanması karşısında o gün de bugün de aslanan karşılığı tarihin bizatihi içinde yatar. Avrupa'nın bu

kısımında özellikle son yüzyılda yaşananlar siyaset teorilerinin ya da diplomasi disiplinlerinin çok üzerinde bir durumu karşılar. Bugün oryantlizmin farklı bir versiyonu olarak balkanizasyon meselesi bu manada uzun yıllardır süren bir dönüştürme/asimilasyon projesini ortaya koyar. Dolayısı ile bu geçmiş bağıni kenara bırakıp örneğin 1992-95 arasında Bosna'da yaşanan soykırımı salt bir hükümetin eylemi olarak anlamaya çalışmak belki de Miloseviç'siz bir dünyada bölgede tam bir barışın geleceğine inanmak kadar safdil bir durumu karşılar.

“Balkanlar” her köşe başında tarihi bir iz ile zamanı dondurup bugüne taşıyan bir hafızaya sahiptir. Tarihi anlar, yapılar, acılar ve dahi birçok başka şey böyle bölgeler üzerinde modern zamanın rasyonel teorilerini geçersiz kılar. Ekonomik hamleler, geçmişini yok sayan birlikte yaşama formülleri, görmezden gelme ile gelişebileceği düşünülen beynelmilel ilişkiler buralar için geçerli değildir. Özellikle de bölgenin bugün ki halinin faillerinin, kurgu sahiplerinin, buraya dair birçok kuruluş üzerinden ürettiği fikir ve analizlerinin geçerliliği çoğu zaman bir çeyrek asır dahi geçmeden ortadan kalkıyorken Türkiye'den bölgeye bakan gözlerin buradan beslenme düşüncesi oldukça bilim dışı duruyor. Elbette ki burada ortaya konan düşünce, hamasî bir bakışla batılı manada yapılan birçok faydalı çalışmayı yok saymak manasına gelmemeli. Bilimsellik evrensel bir doğru olarak Balkanlar için de elbette geçerli. Ancak anakronizm ve oryantlist bakışın kıskacında bir bilimsel bakışın da geçerliliği tartışılır.

Sonuç olarak ilk yazı ile birlikte bu yazı da göz önüne alındığında, bölgeye dair bakışta, tarihi art alan ve dolayısı ile tarihin sunduklarının ihmali büyük bir sorun olarak önümüzde durmakta. Bu ihmal ile birlikte konunun tarihçilerden uzak bir mecra politik bir sahada çözümlenmeye çalışılması da ayrıca düşünülmesi gereken başka bir handikap. Bir üçüncü sorun olarak bölgeye dair kavramların doğru kullanılmama meselesi de var ki serinin son yazısı olarak bu konunun inceleneceği de belirtilmelidir. Unutulmamalıdır ki, William M. Sloane'nın aynı isimli ünlü ve tartışmalı kitabında da dediği gibi “*Balkanlar bir tarih laboratuvarıdır*”.